

на формування цінностей, поведінкових патернів і соціальних взаємодій підлітків. Можна зробити висновок, що одним із ключових факторів, які впливають на процес соціалізації підлітка, на думку науковців, є рівень добробуту сім'ї та побутові умови, у яких він зростає. Обмежені фінансові ресурси знижують можливості дитини в отриманні якісної освіти, професійної підготовки та повноцінної участі в соціальному житті, що, у порівнянні з однолітками з більш забезпечених родин, суттєво зменшує її життєві перспективи. Соціально-економічна вразливість може спричинити формування в дитини уявлення про себе як про маргіналізованого члена суспільства, що в подальшому проявляється у втраті інтересу до навчання, негативному ставленні до праці, зневазі до правових норм та загальноприйнятих цінностей. Такі умови нерідко виступають каталізатором девіантної поведінки й сприяють формуванню криміналізованих установок. Однак слід зазначити, що сам факт фінансової неспроможності родини не є однозначним та безумовним чинником девіації. Проте соціально незахищені сім'ї часто виявляються неготовими до ефективного виконання повноцінної виховної функції, що підвищує ризики розвитку поведінкових відхилень у дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вінс В. А., Тороп О. С. Вплив сім'ї на формування девіантної поведінки в підлітків. Габітус. 2023. Вип. 54. С. 69–71.
2. Мураненко К. Ю. Психологічні чинники девіантної поведінки підлітків. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jm/v11/i20/16.pdf> (дата звернення: 14.04.2025).
3. Партико Н. В., Закалик Г. М., Макаренко С. С. Чинники девіантної поведінки неповнолітніх. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2019. Т. 1. № 63. С. 134–137.
4. Чорна І. С., Алексєєнко Н. В. Девіантна поведінка підлітків. Особистість, суспільство, закон. 2019. С. 211–214.
5. Damron-Bell J. The development of deviant behavior in adolescents : the influence of student characteristics and school climate. URL: <https://ir.library.louisville.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1308&context=etd> (date of application: 14.04.2025).
6. Parveen A., Raja W., Bhat R. A. Behavioural deviance among adolescents - a scrutiny of literature reflecting associated factors. Journal of Positive School Psychology. 2022. Vol. 6. No. 9. pp. 109–114.
7. Sadulloyeva M. G., Khayrieva M. F. Causes, forms and corrective actions of deviant behavior among school children. International journal of Culture and Modernity. 2021. Vol. 11. pp. 43–46.

*Головінова Богдана
Науковий керівник – доц. Андрійчук Іванна*

ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНІ КОНФЛІКТИ ЯК ЧИННИК АБ'ЮЗИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ У ПОДРУЖНІХ СТОСУНКАХ

Сучасне суспільство все частіше зустрічається з проблемами насильства у сім'ї, де основним елементом є аб'юзивна поведінка одного з подружжя. Вона стосується не лише фізичних проявів, але й психологічного, емоційного та економічного тиску, що все частіше проявляється в подружніх стосунках. Однією з ключових причин, що провокують аб'юзивність у подружніх стосунках, є внутрішньоособистісні конфлікти. Такі конфлікти не завжди є очевидними, однак вони суттєво впливають на взаємодію індивіда з партнером та формують

аб'юзивні тенденції в шлюбі. Внутрішньоособистісний конфлікт як форма незавершених емоційних процесів або як наслідок травматичного досвіду має безпосередній вплив на якість подружніх відносин.

Актуальність теми зумовлена недостатньою увагою до внутрішніх, часто неусвідомлених процесів, які формують поведінкові патерни особистості. У той час як більшість досліджень зосереджуються на зовнішніх чинниках агресії (наприклад, соціально-економічному стані, культурних нормах чи патріархальній моделі сім'ї), вивчення внутрішньої динаміки особистості дає змогу поглянути на проблему з якісно іншого ракурсу.

Мета статті — теоретично проаналізувати роль внутрішньоособистісних конфліктів як чинника формування аб'юзивної поведінки у подружніх стосунках. А саме, дослідити психологічні механізми, через які внутрішня напруга особистості може трансформуватися у зовнішню агресію по відношенню до партнера.

Основний виклад. Як показав аналіз літератури, внутрішньоособистісний конфлікт — це зіткнення суперечливих потреб, бажань, цінностей чи мотивів однієї особистості. У психології виділяють кілька типів таких конфліктів: конфлікт між бажаним і належним, між ідентичністю та роллю, між «Я-ідеальним» і «Я-реальним». Ці суперечності можуть залишатися непоміченими для самого індивіда, але створюють стійкий емоційний дискомфорт [1].

Поняття внутрішньоособистісного конфлікту бере свій початок з глибинної психології. Зигмунд Фройд одним із перших звернув увагу на роздвоєність людського «Я» між принципом задоволення та реальністю. У його концепції конфлікт виникає між Ід (інстинктивними бажаннями), Его (раціональним «Я») і Супер-Его (моральними установками) [2]. Карл Роджерс визначав внутрішній конфлікт як розбіжність між ідеальним і реальним образом «Я», що породжує внутрішню напругу, розгубленість і почуття провини [5].

Гештальтпсихологія розглядає конфлікт як результат незавершених гештальтів, що викликають напругу. Екзистенційна психологія інтерпретує внутрішній конфлікт як вибір між цінностями, сенсами та відповідальністю [3].

У когнітивно-поведінковій традиції (А. Бек, А. Елліс) внутрішньоособистісні конфлікти часто виступають результатом когнітивних викривлень, ірраціональних переконань або автоматичних негативних думок. Альберт Елліс вважав, що ірраціональні переконання спричиняють емоційні порушення, які можуть трансформуватись у деструктивну поведінку [6]. Особливої актуальності набуває підхід транзакційного аналізу (Е. Берн), де конфлікт трактується як суперечність між трьома станами Я: Дитина, Дорослий, Батько.

Вивчаючи класифікацію внутрішньоособистісних конфліктів, дослідники виділяють такі типи внутрішньоособистісних конфліктів:

Мотиваційний конфлікт: конфлікт між двома однаково привабливими чи відштовхуючими цілями.

Когнітивний конфлікт: суперечність між переконаннями та новою інформацією.

Ціннісний конфлікт - зіткнення життєвих принципів, ідеалів, боротьба між двома системами життєвих орієнтирів.

Емоційний конфлікт - одночасне переживання протилежних емоцій щодо однієї ситуації.

Рольовий конфлікт - суперечність між соціальними ролями, наприклад, батько та партнер, конфлікт між очікуваннями, покладеними на особу з боку різних соціальних ролей (партнер, батько/мати, професіонал тощо).

Ідентифікаційний конфлікт (неузгодженість образу себе з очікуваннями оточення).

Вважаємо за доцільне в контексті розгляду даної теми, детальніше проаналізувати роль дитячого досвіду та ранньої соціалізації. Психологічні дослідження доводять, що досвід дитинства (особливо досвід насильства, емоційного нехтування або гіперопіки) є основою формування схильності до аб'юзу, що підтверджується теорією прихильності Дж. Боулбі [7]. Внутрішні конфлікти, закладені ще в дитинстві, можуть не проявлятися роками, однак у кризових ситуаціях шлюбу вони активізуються.

Важливо враховувати класичну модель циклу насильства, яку запропонувала Л. Вокер. Вона описує три фази: наростання напруги, акт насильства, «медовий місяць» [8]. Така модель ілюструє, як внутрішній конфлікт особистості може входити у резонанс із реляційними патернами.

Досліджуючи механізми впливу внутрішньоособистісних конфліктів на аб'юзивну поведінку у сімейних стосунках, варто зацентрувати увагу на зв'язку між внутрішньою напругою та аб'юзивною поведінкою. Зокрема, аб'юзивна поведінка часто має не лише соціальні чи поведінкові, але й глибинні психологічні причини. Невирішені внутрішні суперечності викликають фрустрацію, яка може набирати форми гніву, роздратування або навіть фізичної агресії. Особа не завжди усвідомлює джерело власного емоційного дискомфорту і переносить відповідальність на найближчого — партнера.

Наприклад, чоловік, який має внутрішній конфлікт через професійну нереалізованість, може проявляти контрольну або принизливу поведінку вдома як спробу самоствердження. Жінка, яка відчуває розрив між материнськими обов'язками і потребою в самореалізації, може маніпулювати партнером або застосовувати емоційне насильство.

Внутрішня суперечність провокує хронічний емоційний дистрес, який у разі відсутності адекватних стратегій копіngu трансформується в зовнішню агресію. Часто внутрішній конфлікт проектується на партнера, і тоді останній стає об'єктом приписування провини, джерелом фрустрації, мішенню для маніпуляцій чи нападів.

Найчастіше це проявляється через проекцію, коли особа приписує партнерові ті риси чи наміри, які не приймає в собі; через раціоналізацію, коли агресія пояснюється нібито об'єктивними причинами («ти мене довів»); через регресію, коли відбувається повернення до інфантильних форм поведінки як засобу захисту; можлива ідентифікація з агресором через

відтворення поведінкових моделей, засвоєних у дитинстві. Ці механізми формують своєрідну «поведінкову матрицю», яка автоматично активується під час конфліктних ситуацій у шлюбі.

Проаналізуємо детальніше аб'юзивну поведінку як механізм психологічної компенсації. А саме, особа, не маючи адекватних механізмів саморегуляції, може шукати зовнішній об'єкт для «розрядки». У подружніх стосунках таким об'єктом найчастіше стає партнер. Агресія, маніпуляції, психологічне насильство — це форми компенсації внутрішньої нестабільності.

З позицій психоаналізу, агресія часто є проєкцією внутрішньої слабкості або страху. Така поведінка може бути компенсаторною — тобто спрямованою на відновлення контролю, почуття переваги чи безпеки. Аб'юзер нерідко сам був жертвою насильства або емоційного нехтування, і тому відтворює знайомий патерн поведінки. Серед компенсаторних механізмів також: ізоляція партнера, приниження, ігнорування потреб. Це дозволяє відчувати перевагу, але водночас поглиблює внутрішню порожнечу.

Важливим фактором є також гендерна соціалізація. Наприклад, чоловіки частіше виховуються в дусі пригнічення емоцій, уникнення вразливості. Це призводить до накопичення емоційної напруги, яка в шлюбі може трансформуватись у деструктивні дії. Жінки ж, зі свого боку, можуть реалізовувати аб'юзивну поведінку у формі емоційного шантажу, критики, контролю над побутом.

Типовий аб'юзер у шлюбі — це особистість з низькою самооцінкою, високою потребою в контролі, нездатністю до емоційної відкритості. Саме внутрішні суперечності можуть викликати дисонанс між образом «ідеального партнера» і реальністю, що породжує спалахи агресії.

Шляхи до подолання аб'юзивної поведінки та психологічної корекції полягають в усвідомленні наявності внутрішніх конфліктів. Психотерапія, когнітивно-поведінкова терапія, групова робота з агресією допомагають людині трансформувати деструктивну енергію у конструктивну поведінку [4]. Подружня терапія також відіграє важливу роль у виведенні пари з циклу насильства.

Успішна робота з аб'юзерами можлива лише за умови визнання ними своєї проблеми. Як показав аналіз літератури, основними напрямками психологічної допомоги можуть бути індивідуальна психотерапія (робота з травматичними подіями, конфліктами, афективними реакціями) та когнітивно-поведінкова терапія (корекція деструктивних переконань). Доцільними також є тренінги емоційної регуляції та ненасильницької комунікації і психоедукація щодо здорових меж у стосунках. Важливим є залучення обох партнерів до подружньої терапії, адже аб'юзивна динаміка часто має циклічний характер і потребує системного підходу.

Висновки. Внутрішньоособистісні конфлікти відіграють ключову роль у формуванні аб'юзивної поведінки в подружжі. Саме ці конфлікти часто виступають прихованими тригерами агресії, контролю та маніпуляцій. Їх вчасне виявлення і робота з ними здатні знизити рівень насильства в сім'ях, поліпшити якість відносин і сприяти психоемоційному здоров'ю

партнерів. Робота з внутрішніми протиріччями, розвиток емоційного інтелекту та навичок ненасильницької взаємодії — запорука подолання домашнього насильства. Для суспільства є критично необхідною розробка державних і громадських програм, що спрямовані на психологічну просвіту для створення здорового емоційного клімату в родині. Також важливо розробляти програми профілактики та психологічної підтримки, орієнтовані на внутрішню гармонізацію особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Особистість у вимірах самореалізації. Київ: Либідь, 2012, 147 с.
2. Фройд З. Вступ до психоаналізу. Харків: Фоліо, 2011, С. 119-123.
3. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Львів: Свічадо, 2008, 160 с.
4. Кочюнас Р. Основи психотерапії. Вільнюс: Поліграфія, 2009, С. 166-168.
5. Роджерс К. Погляд на психотерапію, становлення та особистість. Київ: Основа, 2003, С. 89-91.
6. Елліс А. Рационально-емоційна поведінкова терапія. Львів: Літопис, 2004, С. 74-77.
7. Bowlby J. Attachment and Loss. New York: Basic Books, 1988, p.120-123.
8. Walker L. The Battered Woman. New York: Harper and Row, 1979, p.55-60.

Кільчицька Віта

Науковий керівник – доц. Свідерська Галина

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ТРАКТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ ВЧИНКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

Сучасний етап розвитку психологічної науки характеризується увагою до проблеми вчинкового потенціалу особистості як багатовимірного феномена, що визначає її здатність до самореалізації та конструктивної взаємодії із соціумом. Важливість цього питання обумовлена потребою розуміння механізмів, які забезпечують реалізацію особистістю свого потенціалу в складних умовах, зокрема в умовах нестабільності, стресу та кризи.

Багато дослідників вважають, що особистість найповніше й найяскравіше розкривається саме у вчинку. Вчинок трактується як дія, в якій поєднуються мотиви та наслідки, наміри й результати, цілі та засоби. Це — центральна й найглибша складова психіки, яка охоплює як суб'єктний, так і суб'єктивний виміри прояву людського в людині [2, с. 121]. Його також описують як "буття-подію" — процес, що переживається особистістю як автором і виконавцем, котрий повністю відповідає за його наслідки [1, с. 15]. Крім того, вчинок розглядається як універсальний психологічний принцип, що дає змогу осмислити сутність людини та світу як у пізнавальному, так і в практичному вимірах. За В. Роменцем, вчинок — це спосіб сутнісного самовираження особистості, акт її вольового вибору та творення моральних цінностей [7, с. 384].

Мета статті — проаналізувати основні наукові підходи до трактування вчинкового потенціалу особистості як багатовимірного феномена, що забезпечує її здатність до самореалізації та конструктивної взаємодії із соціумом, а також розкрити сутність, структуру та чинники розвитку цього потенціалу через осмислення понять «вчинок», «потенціал» і «вчинковий потенціал».